

Terminologická poznámka: Ešte raz – či splnievajú alebo divočejú? Terminological notes to the Slovak term for „escaping“ – once more

PAVOL ELIÁŠ st.

Katedra ekológie FEŠRR SPU Nitra, Mariánska 10, 949 76 Nitra, pavol.elias@uniag.sk

Abstract: The report is response to short comments of the Bulletin Board committee (one sentence) and a linguistic editor of the Veda, Publishing House of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava to the previous paper (Eliáš 2004). Following A. Zlatník, the author suggested to distinguish between two Slovak terms: the term „zdivočený“ for escaping of cultivated plants into wild, and the term „splanený“ for cultural plant species (cultivars) escaping into wild with loss of cultural traits and properties.

Keywords: escaping, slovak terms, cultivated plants, wild plants

V predchádzajúcom príspevku (Eliáš 2004) som spochybnil používanie termínu „splanený“ v slovenskej botanickej literatúre na označenie pestovaných rastlín, ktoré unikajú alebo ušli z kultúry. Ukázal som, že v staršej botanickej literatúre sa používali termíny „rastie divo“, „zdivočuje“ (ojedinele, občas zdivočuje), „zdivočenie“, „zdivočený rastie v spoločenstvách“. Na príklade jednotlivých zväzkov Flóry Slovenska som dokumentoval zmenu v používaní tohto termínu a neskoršie uprednostnenie termínov „splaniet“, „splňuje“ (od r. 1988). Pritom ešte Lhotská a kol. (1987) považujú obidva termíny za synonymá: „zdivočené (splanené) rastliny – pestované rastliny, rastúce na neobrábaných pôdach“ (s. 377).

Napísal som, že sa teda zdá, že kolektív koordinujúci spracovanie Flóry Slovenska prijal termín „splanený“, „splnievajúci“, namiesto „zdivočený“ (Eliáš 2004). Nikto z kolektívu sa k môjmu stanovisku nevyjadril, namiesto toho redakčná rada Bulletinu SBS vyjadrila v jednej vete „nesúhlas s názorom autora na obmedzenie používania termínov splanený a splaniet v botanike a ekológii“ (s. 204). Pripomínam, že príspevok som vypracoval v roku 2002 a bol pripravený na publikovanie v roku 2003. Redakčná rada však žiadala autora, aby si zabezpečil vyjadrenie či posudok jazykovedca, a uverejnila ho až na autorove naliehanie v roku 2004.

Upozornil som, že tento problém môžeme posudzovať a k jeho riešeniu pristupovať z jazykového, odborného jazykovedného, ale aj odborného botanického (ekologického) hľadiska (Eliáš 2004: 205) Vyjadrenie Mgr. Marty Drličkovej z Vydavateľstva SAV Veda je z botanického hľadiska neodborné a skôr jazykovedné, avšak bez analýzy problému či termínu. Súhlasím s významom termínu „splnievať“ ako ho vyjadruje autorkou citovaný Synonymický slovník slovenčiny z r. 2000, t. j. vo význame „zmeniť sa na horšie, menej hodnotné“. Je to v súlade s Krátkym slovníkom slovenského jazyka (Kačala 1997, ale aj novšie vydanie – Kačala et al. 2003), ktorý som citoval v prvom článku. Prídavné meno „planý“ vysvetľuje vo význame „divý, neštepový“, ale aj „zlý“, či „nekvalitný, nedobry“

(s. 461). Podstatné meno „plánka“ ako „planý, divý, neštepený ovocný strom“, ako aj „plod takéhoto stromu“ (s. 461).

Pripomínam znovu, že Krátky slovník slovenského jazyka (Kačala 1997, Kačala et al. 2003) uvádza sloveso „divieť“ vo význame „stávať sa divým“ (s. 114) a slovesá „zdivieť, zdivieť sa“ vo význame „stať sa divým“ (s. 899). Prídavným menom „divý“ sa rozumie „voľne v prírode žijúci, rastúci“ (význam 2), ale tiež „prírodne daný, človekom nesformovaný, neupravený, divoký“ (význam 3, s. 115). Príslovka „divo“ sa používa v zmysle „divo rást', žiť“ (tamtiež).

Z odborného botanického a ekologického hľadiska ide o problém úniku rastlín z kultúr, v ktorých sa pestovali a to bez ohľadu na to, či to boli kultúrne, t.j. domestikované rastliny, alebo introdukované cudzokrajné rastliny (t. j. nie kultúrne!) pestované v botanických záhradách či parkoch. Domin (1947) takéto rastliny považuje za „uprchlíkov“ z kultúr a označuje ich podľa Rikliho „ergasiofyofyty“. Sú to teda rastliny u nás pôvodne len pestované a neskôr sa rozšírili do voľnej prírody a tam sa samostatne rozmnožujúce a rozširujúce (porovn. Dostál et al. 1950). Stali sa z nich rastliny divorastúce, nepestované. Pre tieto pôvodne pestované (kultigénne) rastliny, ktoré sa objavia mimo objekty, kde boli pestované (Eliáš 2001: 61), a tam vo voľnej prírode žijúce, rastúce, som odporúčal termín „zdivočené“, prípadne „zdivené“.

Podľa Zlatníka „pěstované kulturní rostliny ... mohou „zdivočovat“, totiž šířit se z kultur do polokulturních, ovlivněných, popřípadě víceméně přírodních biocenóz“ (Zlatník 1970: 83). Ide teda o proces, v ktorom pestované rastliny unikajú z kultúr, kde boli pestované, a rozšíria sa mimo týchto plôch, do voľnej prírody, bez priamej účasti človeka, viacmenej samostatne. Takéto rastliny v slovenčine označujeme ako zdivené druhy, zdivené rastliny (Eliáš 2001b). Okrem „zdivočení“ Zlatník rozlišuje „zplanění“, keď „Některé z vyšlechtěných taxonu ztrácejí v přírodě své vlastnosti oceňované v kultuře, „zplaňují“ (Zlatník 1970: 83). V tomto druhom prípade je únik, resp. rozšírenie vyšľachtených odrôd kultúrneho druhu mimo kultúr spojené so stratou „kultúrnych“ znakov a vlastností, ktoré boli výsledkom dlhodobého šľachtiteľského procesu (Eliáš 2003).

Z odborného botanického hľadiska sa teda prikláňam k názoru Zlatníka (1970), ktorý termíny zdivočievajúci a splnievajúci používa ako dva odlišné odborné termíny, t.j. nepovažuje ich za synonymá. „Zdivočenie“ chápeme ako šírenie mimo kultúr do voľnej prírody, kým „splnenie“ ako stratu vlastností kultúrnych odrôd.

Záverom odporúčam v slovenskej odbornej botanickej a ekologickej literatúre používať termíny odvodené od slov divý, divieť, zdivieť, teda „zdivená rastlina“ (namiesto termínu „splnená rastlina“), divo rastúci, divý, pre rastliny, ktoré ušli z kultúr a rastú divo. Kým termín splnenie, splnená rastlina odporúčam používať iba v prípadoch, keď vyšľachtené odrody (kultivary) stratili svoje typické „kultúrne“ znaky a vlastnosti, ktoré boli výsledkom dlhodobého šľachtiteľského procesu. Zmenili sa totiž na horšie, menej kvalitné, stali sa planými, plánkami.

Literatúra

- Domin, K. 1947. *Pracovní metody soustavné botaniky*. Praha : Nakl. J. Tožička, 1947. 176 p.
- Dostál, J. 1950. *Květena ČSR*. Praha : Přírodovědecké nakladatelství, 1950. 2 269 p.
- Eliáš, P. 2001a. Invázny potenciál introdukovaných druhov rastlín a možnosti jeho stanovenia. *Životné prostredie*. 2001, 25, 2, p. 83 – 86.
- Eliáš, P. 2001b. Výbrané termíny. *Životné prostredie*. 2001, 25, 2 (monotéma Invázne rastliny), p. 59 – 60.
- Eliáš, P. 2003: *Ekológia*. Vysokoškolské učebné texty. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2003. 262 p.
- Kačala, J. (red.). 1997. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 3. vyd. Bratislava : Veda., 1997. 944 p.
- Kačala, J., Pisárčiková, M., Považaj, M. et al. 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. uprav. vyd. Bratislava : Veda, 2003. 944 p.
- Lhotská, M., Krippelová, T. & Cigánová, K. 1987. *Ako sa rozmnožujú a rozširujú rastliny*. Bratislava : Obzor, 1987. 392 p.
- Zlatník, A.. 1970. *Lesnická botanika speciální*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství, 1970. 666 p.